

Nachtschade

JURRIAAN VAN KRANENDONK *

OLPHAERT DEN OTTER
BIJ ZIJN
'ALRUINWORTEL',
BLIKVANGER VAN DE
EXPOSITIE
NACHTSCHADE.
[FOTO:
JAAP VAN LEEUWEN]

Zaterdag 27 november 2004 vond de opening plaats van NACHTSCHADE, een tentoonstelling waarmee beeldend kunstenaar Olphaert den Otter middels een serie van 28 werken op papier en drie grotere doeken op zoek gaat naar de mythen, werkelijkheid en werking van drie bijzondere planten uit de Nachtschade-familie: wolfskers (*Atropa belladonna*), bilzekruid (*Hyoscyamus niger*) en alruin (*Mandragora officinarum*). Deze planten werken bij inname sterk hallucinerend, een eigenschap die de bijzondere belangstelling van de kunstenaar opwekte. Galeriehouder Jurriaan van Kranendonk, die Olphaert den Otter en zijn werk goed kent, opende de expositie met de volgende toespraak.

Dames en heren, cultuur en natuurliefhebbers. Niets is vreemd meer in onze wereld, maar toch moest ik even slikken toen ik bij binnenkomst van dit, toch wel vrij bizarre museum, over de aanrijroute van invaliden liep. Ik was hier namelijk op een dag dat het museum gesloten was, en als eerste artefact van dit museum ontwaarde ik een reusachtige potvispenis. Mijn minderwaardigheidscomplex gloeide meteen op. Wat een joekel! En ik was nog niet eens halverwege de helling om in het museum te komen, op weg naar een ontmoeting met Olphaert den Otter en zijn kunstwerken! Een andere openbaring volgde snel in het schitterende trappenhuis met allerlei gehoornde telgangers en platvoeten die je tijdloos en onschuldig aankijken. Platte kroko's aan de muur, hun poten als in een gebed. De Pantocrator. Wat een wereld: dieren aan de muur, geen trofeeën maar als educatie, als voorbeeld van onze ganse natuur. Vitrines met vlinders, vliegen en

motten. Fantasiedieren. De Naturalis Historiae, dat is de core business van deze plek. Maar moest ik hier, in deze opgezette omgeving levende kunst gaan bekijken? Tekeningen en schilderijen van een hedendaagse kunstenaar prachtig ingelijst, schilderijen geurend van hun voorname materie tempera**, aanwezig en niet een beetje doods zoals de knaagdieren op hun stammetjes in de uitstalkasten. Geen groter contrast, al is de werkelijkheid nog altijd verrassender dan welke fantasie ook.

Hartverzwakking

'Nachtschade' heeft hij, Olphaert dus, als titel van zijn show gekozen. Gevaarlijke materie. Hallucinogeen, zo'n beetje als die potvis. Heksenzalf is het uitgangspunt geweest voor de expositie die u straks zult gaan ervaren, heksenzalf waarvan de belangrijkste ingrediënten een drietal plantjes zijn in hun onschuldige

* [drs J.J. van Kranendonk is 'galerist' te Den Haag (www.arthouse.nl), e-mail galerie@vankranendonk.nl]

benaming bekend als alruin, bilzekruid en wolfskers. Prikkeling, maagpijn, buikloop, braken, gevoelloosheid, hartverzwakking, darmontsteking, brandend gevoel, duizeligheid, vernauwde pupillen, pupilverwijding, rood gezicht, vertraagde ademhaling, dorst, verstikking, dood. Dit als je teveel aan deze plantjes knabbelt. Goed gedoseerd echter kom je in andere werelden, hallucinaties doemen op. In een zeer precieze dosering zijn ze zelfs geneeskrachtig of in ieder geval behulpzaam bij de oogarts, en ook middel tot liefde, een afrodisiacum. Of gewoon een esthetisch genoegen zoals de alruinwortel gelijkend op een mensvorm (vrouw dan wel man) zijn weg vond in de rareitens kabinetten van de Renaissance en een hele cultus van 'wortelbereiders' kende. Hoe prachtiger en waarachtiger de vorm hoe hoger de prijs! In het echte boek 'Naturalis Historia' van Plinius, nu verkrijgbaar in een schitterende bewerking, wordt nog vooral de geneeskrachtige kant van deze plantjes aangeprezen: dwaaskruid (vergelijkbaar met bilzekruid) is een snelwerkend middel om losse tanden weer vast te zetten als ze er in wijn mee worden gespoeld. Met dit voorbehoud dat het spoelen niet te lang mag duren, want dan veroorzaakt het een delirium! Dat waren nog eens voorschriften van het Romeinse Ziekenfonds.

Wat je denkt bestaat

Alruin kende Plinius ook, deze plant komt immers uitsluitend voor in het zuiden van Europa, en hij wist ook hier allerlei geneeskrachtige varianten voor te bedenken. Was een waarzegger toentertijd een gezien persoon die in trance moest geraken om overtuigend voor het voetlicht te komen en daartoe de alruinwortel versneed en dronk. Het orakel van Delphi is daar een bekend voorbeeld van: de Pythia gebruikte waarschijnlijk bilzekruid. Tegenwoordig zou je niet aan een hallucineerder willen vragen hoe de toekomst eruit ziet. Van de Romeinen naar de Middeleeuwen en later bleken deze drie favoriete plantjes, alruin, bilzekruid en wolfskers ook tot de ondergang van veel vrouwen, dus heksen, te leiden. Het hallucinogene aspect van deze planten was toen niet of nauwelijks controleerbaar of benoembaar. Het behoorde het andere - dus duivelse - toe. Binnen de normale religieuze verhoudingen was er geen plaats voor hallucinaties, al zijn er heel wat andere 'openbaringen' genoteerd door de Kerk. Heksen waren het dus, en niet zo weinig. Deze nachtschade of schaduwplanten van de nacht zijn zoals gezegd in staat je in andere sferen te brengen, je een andere werkelijkheid te laten ondergaan, te laten dromen, maar ook angsten, monsters of eekhoorns te laten zien. Ze verwijden het bewustzijn als vensters in de nacht belicht door een schaarse maan. Ze zijn in staat je zintuiglijke waarneming een geheel andere wending te geven. Niet wat je ziet

bestaat maar wat je denkt te zien bestaat. Is dat ook niet zo met kunst? Of is het de kunstenaar die bepaalt dat wat je ziet bestaat en niet datgene wat je denkt dat je ziet.

Alchemie van verven

De kunstenaar als heks die zijn materie mengt op het palet of in de pot roert waar de tempera's het mooiste grijs opleveren die als zachte schaduw op het blad van de alruin een trillend effect geven. Is dat de reden voor Olphaerts fascinatie voor de nachtschade? Komt het gewoonweg voort uit zijn alchemie van verven, zijn literaire passie voor verhalen van grote schrijvers als Goethe, zijn eigenzinnig antwoord op de kleurenleer van Romanticus Runge, zijn liefde voor Palestrina, zijn klankkleur van intense melancholie gezongen in een eenvoudige kerk, zijn eindeloze geduld om Proust te vangen in een net van bewegend koolstof op stucwerk. In ieder geval zal ik nooit een van zijn eerste exposities in mijn galerie, begin jaren 80 van de vorige eeuw, vergeten toen hij de zelfgewreven en gemengde tempera had verstevigd met kruidnagelen ter voorkoming van schifting bij de eieren. Geurende schilderijen, nooit eerder vertoond. Mensen met kiespijn door kunst genezen! Alchemie, dat zat er bij Den Otter al vroeg in.

Niet van deze tijd?

De beelden waar iemand mee in zijn of haar hoofd rondloopt, zijn niet te duiden. Ook bij Olphaert, zolang als ik hem nu ken, een slordige twintig jaar. Elke keer opnieuw sta ik versteld van zijn beeldend vermogen, dat is de kracht telkens iets anders te bedenken en, nog belangrijker, ook vorm te geven. Ben ik dan verbaasd als hij vier jaar terug vertelt te beginnen aan een serie ondeugende plantjes. Hallucinogenen, weet je wel. Het duizelt mij wat, maar bij Olphaert weet je dat het altijd ergens over gaat. Het komt niet zomaar uit de lucht vallen. Vertrouwen moet je dan hebben, kunstenaars hebben dat hard nodig. Het is natuurlijk ook helemaal niet eenvoudig om iets te bedenken, te schilderen of te tekenen dat voor anderen ook van betekenis kan worden. Olphaert is als geen andere kunstenaar in staat zijn liefde voor literatuur en muziek te gebruiken voor kunstwerken. Maar toch, hallucinogenen, moet je dat

DE OPENING VAN
'NACHTSCHADE' TROK
FLINK WAT NATUUR- EN
CULTUURLIEFHEBBERS.
[FOTO:
KEES MOELIKER]

** [tempera: (Middeleeuwse) verfsoort bestaande uit met de hand samengewreven poedervormige pigmenten vermengd met eierdooier en water]

niet roken of eten? Kunst? Inderdaad, wanneer gekozen door een kunstenaar, en als Den Otter zich daaraan waagt gaat hij ook zeer diep en breed. De eerder genoemde passies voor andere media, stimuleren hem daar in hoge mate bij. Een duizelingwekkend aantal notities heeft hij van dit Nachtschade onderwerp gemaakt, 72 velletjes vol. Een kunstenaar die zijn werk zo weet te verantwoorden is eigenlijk niet van deze tijd. Zoals het schilderen eigenlijk ook niet meer van deze tijd lijkt te zijn.

Maar wees gerust. Ook in de tijd van Plinius beklaagde deze zich over het gebrek aan goede schilders. Het waren alleen maar marmerjongens die de huizen bekleedden met steen uit Carrara, zelfs marmer naschilderden, maar waar waren Apelles, Apollodorus, Zeuxis, Parrhasius en andere Den Otters uit de Klassieke Oudheid. Over deze Zeuxis en Parrhasius wist Plinius wel een aardig verhaal te vertellen dat geeft hoezeer schilderkunst gewaardeerd werd in tijden vóór Plinius die leefde in de eerste eeuw na Christus. Zeuxis schilderde in een wedstrijd, zo ging dat toen. Veel culturele zaken werden op Olympische wijze geslecht, zoals vandaag de dag al de kunstbiënnales vormen zijn van Olympische krachtmetingen tussen kunstenaars. Zeuxis voelde zich de beste en duldde geen andere naast zich. In de krachtmeting met Parrhasius schilderde hij een fruitschaal met druiven, zo goed dat de vogels erop af kwamen. Zelfingenomen met dit succes vroeg hij Parrhasius nu eens dat gordijn weg te schuiven zodat hij en de andere aanwezigen de schildering van Parrhasius konden zien. Waarop Parrhasius hem zei dat dit gordijn het schilderij zelf was. Zeuxis exit. Zo goed kon zelfs hij niet schilderen.

Speciaal voor heksen

Terug naar de schilderkunst van Olphaert, de temperadoeken en tekeningen die voor u straks een adembenemende ervaring zullen gaan worden. Als een Zeuxis/Parrhasius heeft hij de plantjes geschilderd. Zo helder en tastbaar, zo vol associaties en intrigerende beelden. Speciaal voor de heksen hier onder ons wordt

het straks een pijnlijke ervaring de schilderijen te zien. Als vogels zullen ze op de kunstwerken afvliegen zo werkelijk zijn de wolfskersbesjes geschilderd!

Olphaert maakt het ons dan ook niet makkelijk. Als geen ander tovert hij uit de prut grauwe tempera in zijn emmertje een wereld van verleiding en verstrooiing, want ook de vele tekeningen geven een gevoel van lichtheid, levitatie, een immer intens verlangen om te kunnen vliegen. Of hebben alleen de heksen onder ons daar last van? Ik denk het niet, want Den Otters werk is suggestief, dwingend en precies, maar tegelijkertijd ook dromerig en romantisch. Vele temperamenten zitten verstopt in zijn werk en deze komen in de expositie volledig tot bloei. Van het 'rationele' kenniscentrum [de torenkamer (red.)], bestaande uit al zijn aantekeningen en een aantal opvallende voorbeeldboeken, incunabelen zelfs van onderzoekers uit vorige eeuwen, tot de gepassioneerde tekeningen met af en toe subtiele verwijzingen naar grootmeesters uit de kunst, en tot de overweldigend prikkelende schilderijen.

Kunst met wortels

Met deze expositie toont het Natuurmuseum Rotterdam zich een serieuze bejiveraar voor de beeldende kunst en een waardige tegenhanger van de burens in dit Museumpark. De scheiding der geesten wordt hier wat mij betreft prachtig opgeheven. Dit museum heeft niet alleen een prachtige collectie ietwat stijve dieren aan de muur en schitterende vlinders in de vitrines, maar laat ook zien dat kunst niet een op zichzelf staand gegeven is, maar ingebed ligt binnen andere disciplines en daarmee heel goed een functie van betekenis kan vervullen. Zo zullen we ook Olphaerts werken moeten zien, als kunst met wortels in de dagelijkse brede werkelijkheid, ook al zou hij nu het liefst op een bezem boven iedereen uit willen vliegen om te kijken hoe wij zijn kunst ervaren! Wat let ons, laten we ook de bezems pakken en gaan kijken![]

NACHTSCHADE duurt nog tot en met 27 februari 2005.

WOLFSKERS, 2003,
EI-TEMPERA OP DOEK /
PANEEL, 122 X 210 CM.
[OLPHAERT DEN OTTER]